

Cornova ca revelator al satului românesc și al monografiei¹

Sanda Golopenția*

Brown University

Abstract: *During the summer of 1931 an interdisciplinary team of 55 researchers led by sociologist Dimitrie Gusti studied the life and problems of the village of Cornova (now part of the Republic of Moldova). The present study discusses the texts and approaches that resulted from the encounter between a member of this team, Anton Golopenția, and Cornova. The texts examined (most of them unpublished) include: an article written on the spot that served as a scenario for the sociological film Cornova (Stahl, Golopenția and Posmantir, 1932); two projects (for a sociological village museum; for assessing the regional circulation of the icons painted and sold in the area); a sociological study of the process of urbanization, allowing a global understanding of the covert dynamics of the village and feeding sociological predictions concerning the evolution of the Romanian villages in general; an essay on the village viewed as a friend, meant to complement the sociological description at an existential level; and a typological approach of rural sociology, for which, in the Romanian case, Cornova represented a typical village, accounting for a larger area of Bassarabia.*

Keywords: monographic method; rural sociology; urbanization; typology of Romanian villages.

Cuvinte-cheie: metoda monografică; sociologie rurală; orășenizare; tipologia satelor românești.

Întâlnirea cu Cornova în vara anului 1931 a fost pentru Anton Golopenția, care începuse să funcționeze ca bibliotecar-custode la Seminarul de Sociologie de puțină vreme, prima lui ieșire adevărată pe teren cu răspunderi de monografist. Până atunci, el nu avea la activ decât o deplasare de o săptămână la Runcu, în tovărășia lui C. Brăiloiu și H.H. Stahl, spre a vedea, în mare, cum se lucrează.

Golopenția a participat la campania monografică și a rămas la Cornova după plecarea monografiștilor, alături de H.H. Stahl, Lena Constante și Marcela Focșa,

pentru a încheia culegerea materialului în vederea contribuției sale la monografia Cornovei, a pregăti, alături de H.H. Stahl și Tudor Posmantir (imagine), un film despre sat și a scrie un articol destinat publicării în revista „Boabe de grâu”.

În urma acestei insistențe s-au născut, la scurt timp și în această ordine, două proiecte vizând Cornova sau pornind de la observații făcute în cadrul ei, un text de articol-dare de seamă, studiul despre orășenizare și o primă formă a unui eseu care, scris în perioada studiilor în Germania, a apărut postum.

* Brown University, French Studies, Box 1961, Providence, RI 02912, U.S.A. E-mail: sanda_golopenția@brown.edu.

În anii 1932 și 1933, Golopenția a revenit de mai multe ori la Cornova, întregind cunoașterea de vară-toamnă a satului prins în munci cu cea de iarnă, în care cornovenii dispuneau de mai mult timp.

Un muzeu model la Cornova și un studiu asupra picturii religioase a regiunii

Cele două proiecte apar într-o scrisoare trimisă de Golopenția lui Dimitrie Gusti în noiembrie 1931, la scurt timp după întoarcerea de la Cornova.

Textul scrisorii, care urmează să apară în volumul III al seriei Golopenția, *Rapsodia epistolară*, este următorul:

„Îndrumările ce vreau să vi le cer concern muzeul. În zilele de după sfârșitul campaniei am colindat, alături de d-l Stahl ori singur, satele regiunii. Am aflat astfel lucruri interesante, atât în ceea ce privește organizarea sătească veche, cât și în ceea ce privește viața spirituală, câtă am putut-o cunoaște, mai ales prin obiectivările artistice. În această din urmă privință, compararea unor sate vechi de mazili² cu altele mănăstirești, împrăștiate în jurul lui 1860 prin reforma Stolîpin³ (cu țaranul cel mai bogat având 4-5 deseatine, media 1,5-2) și altele în sfârșit boierești, întremate abia prin împrăștierea făcută de Sfatul Țării (cu maximum 2 deseatine, media 0,5-1 des[eatine]) s-a arătat extrem de rodnică. Descreșterea citadinizării e direct proporțională cu micșorarea pământului stăpânit și cu vechimea condițiilor de trai mai umane. În satele tip împrăștiere Stolîpin lumea abia începe să facă de pildă covoare „cu damă” ca cele din Cornova, în cele împrăștiate după război cei cu oarecare bunăstare au încă numeroase scoarțe din lână vopsită cu culori vegetale.

Ni s-a pus astfel din nou problema muzeului. Am mai găsit la Seminar o adresă de la Comisia pentru studierea și coordonarea lucrărilor pregătitoare în vederea participării României la expozițiile

și târgurile internaționale prin care vi se aducea la cunoștință cooptarea Domniei Voastre în comisia pregătitoare a participării României la Expoziția internațională a artelor populare din Berna din 1934. Seminarul va participa fără îndoială. Am avea chiar posibilitatea, în caz că totul ar fi pregătit până în amănunt, de⁴ a face vizibilă deosebirea între colecționarea etnografică de obiecte reprezentative și cercetarea sociologică a vieții sociale existente, de a impune dintr-o dată atenției unor cercuri străine largi metoda noastră de lucru și viziunea teoretică ce le stă la temelie.

Dar pentru aceasta ar trebui înregistrate și revăzute complet colecțiile anterioare și întocmită bine cea din Cornova. Muzeul din Cornova ar evidenția în mod impresionant un moment destul de înaintat al părăsirii tradiției locale pe planul artelor spațiale și al căderii sub curentul de uniformizare dominant în civilizația modernă. Un început de studiu statistic al caselor din sat ne-a arătat acest fenomen curios de lunecare a lucrurilor din bătrâni în încăperile mai proaste⁵: bucătărie, cămară. Casa mare a cornoveanului cuprinde covoare cu modele noi și de factură Biedermeier, trecute nu știu cum în Basarabia, icoane în cromolitografii cu inscripții în opt limbi, făcute la München pare-se; în schimb, în kuhne icoana e încă un venerabil sfânt pe lemn, lăcicerile, modele mai mult sau ceva mai puțin vechi (toate de cel puțin 50-60 ani) de flori stilizate sau și mai vechi vârste.

Oamenii le dau destul de greu. O mulțime sunt totuși dispuși să ne dea câte o scoarță, câte o icoană. Pe prețuri destul de joase, 50-150 lei o icoană pe lemn, 300-1.000 o scoarță până la 4/1,80 m. Mai sunt, în urmă, diverse obiecte de utilitate casnică, toate mărunțișurile de pe pereți.

Ar mai trebui să trecem pe la Cornova, fără îndoială dacă e vorba să întocmim un muzeu într-adevăr model. Totuși o temelie solidă s-ar putea pune încă de acum din ce cunoaștem noi. Socoteam odată că cu 20.000 de lei s-ar putea cumpăra tot ce are o gospodărie obișnuită cornoveană. Așa ca la București să putem reconstrui cu ajutorul planurilor arhitecților totul, până și soba. S-ar cumpăra cu suma aceasta șase-sapte

covoare (cele noi mai scumpe, cele vechi mai ieftine), vreo 10-15 icoane (pe lemn și carton), uși, ferestre, ulcele și toate celelalte.

Mai aveam și un alt plan mai dificil de realizat. Vi-l comunic mai mult decât îl propun. Colindând satele și privind icoanele am dat, în afara pieselor unice, peste altele de factură similară și întru totul după același tipar. Cumpărând ori fotografiind toate icoanele din regiune și culegând toate informațiile ce pot fi date asupra fiecăreia dintre ele, completând apoi acest material cu toate datele pe care studiul monografic le impune atenției, se putea încerca ceea ce încă nu s-a făcut: un studiu asupra picturii noastre religioase. Se putea localiza un tip de icoane în anume sate, ceea ce presupunea că zugravul va fi stat cam la mijlocul cercului satelor cu aceste icoane. Se putea vedea astfel, cel puțin pentru o regiune restrânsă, dacă aceste icoane se răspândeau acum 120-80 de ani prin negustori ambulănți, ca azi, sau dacă erau opera unor zugravi locali. Studiul acesta se făcea nu pe 20-30 de icoane din toate colțurile țării, ajunse întâmplător în vreun muzeu, ci pe 200-300 de icoane culese sistematic. Întreprinderea necesită cam 15.000-20.000 lei și timp ca de 40 de zile. Darul de a-i convinge pe oameni nu lipsește”.

Scrisoarea conține în germene substanța articolului despre orășenizare, un început de reflecție asupra tipologiei satelor (basarabene) mazilești, mânăstirești și boierești, asupra muzeului sociologic menit să aducă în fața vizitatorilor modul de a trăi al locuitorilor unui sat, iar nu exponate selectate și izolate pe criterii estetice sau istorice, și o problematizare a circulației picturii religioase tradiționale – prin meșteri sau prin negustori ambulănți.

Ca întotdeauna în proiectele pe care le prezintă, Golopenția calculează costul operațiilor, al obiectelor de cumpărat și eșalonează în timp etapele. Cele două proiecte nu au putut fi realizate. Discuții asupra lor vor fi fost însă purtate, la Cornova, cu colegi rămași, la fel cu el, în sat, cum era bunăoară Lena Constante. Peste câțiva ani, la Drăguș, ea avea să pornească un proiect înrudit privind pictura pe sticlă și meșterii ei.

Cornova ca revelator al satului (românesc) și al monografiei

Proaspăt intrat în grupul de tineri care lucrează în preajma profesorului Gusti, Golopenția se ocupă de contactele Școlii sociologice cu reviste și ziare ale vremii, în care publică sau cărora le furnizează materiale privitoare la activitatea monografică. Articolul *Cornova – satul ultimei campanii monografice*, apărut pe 10 și 12 noiembrie 1931 în ziarul „Curentul” marchează începutul acestei preocupări. El se înscrie în genul „jurnal sociologic”, concentrând în pagini adresate publicului larg informații despre un sat românesc și despre privirea aruncată asupra lui de monografistii gustieni. Elaborarea e promptă, articolul e publicat la mai puțin de o lună de la revenirea în București.

Articolul începe prin a oferi informații privind școala sociologică de la București și campania monografică de la Cornova. A șaptea campanie, organizată de Secția sociologică a Institutului Social Român în colaborare cu Seminarul de Sociologie de la Facultatea de Filozofie și Litere a Universității din București, sub conducerea profesorului Gusti, a adus în sat, în vederea unei cercetări multidisciplinare, un număr de 55 de specialiști. Subvenționarea publicării rezultatelor va fi asigurată din „fonduri americane” (e vorba de Fundația Rockefeller, care oferea un grant pentru publicarea revistei „Arhiva pentru știința și reforma socială”).

Este prezentată apoi relevanța cercetării. Cornova este un sat reprezentativ pentru Basarabia de Nord, încă prea puțin cunoscută în actualitatea ei. De altfel, nu numai satul basarabean, ci satul ca atare este puțin cunoscut în România – scrie Golopenția –, fiind privit de cei mai mulți, sub influența lumii urbanizate occidentale, ca „un fel de oraș în miniatură”, și nu ca o realitate socială aparte. Alăturând, prin munca de grup, descrieri obiectivate ale

unor fațete diferite ale vieții sătești într-un ansamblu integrat, cercetările trezesc în același timp, în tineretul care le practică, dragostea pentru o unitate socială enigmatică, precum și solidaritatea cu un mod de a trăi descoperit treptat și cu trudă, care a intrat de acum în zodia transformărilor rapide.

Urmează, prezentată prin prisma privirii dintâi, cu uimirile ei, prezentarea cadrului natural și a satului ca așezare. Colinele paralele năzuind spre Nistru par mai înalte decât sunt în realitate. Șleahurile aruncate pieptiș peste coama dealurilor surprind pe cei deprinși cu drumurile de munte care cruță, prin cotituri, efortul drumețului. Puținătatea apei și mulțimea fântânilor părăsite sunt neliniștitoare. Grânarele din nuiele și poiețile rotunde cu acoperișuri conice depeizează prin înfățișarea lor „curios de africană în primitivitatea lor măiestrită” (Golopenția, 2002, 98). Ulițele și fundăturile se învălmășesc, rătăcind orașenii nedepriși cu întortochierile și, la fel, gardurile enorme, care par făcute spre a apăra cetăți.

Istoria satului e dominată de opoziția între categoriile sociale ale dvorenilor, mazelilor și țărănilor. Cu toate că stăpânirea cea nouă nu o mai recunoaște, ea se conserva încă, în anii 1930, și cercetătorii au putut-o întâlni privind dansurile, încă segregate (mai mult sau mai puțin vizibil), ocuparea locurilor la biserică sau la nunți.

Trecerea de la creșterea vitelor la agricultura intensivă a adus treptat bunăstarea nu numai dvorenilor și mazelilor, ci și unui număr de țărani. Drumul de fier și comerțul au legat, în ultima parte a secolului al XIX-lea, Cornova de orașele din care a început să se aprovizioneze: Chișinău, Odessa, precum și de satele de comercianți evrei din vecinătate. Occidentalizarea Rusiei îi evocă lui Golopenția deschiderea spre noul necunoscut nivelator din țările colonizate: „Căci, asemănători în sensibilitatea lor față de cele un milion de produse ale civilizației cu populațiile negre și galbene ale continentelor colonizate, rușii primeau cu evla-

vie toate noutățile” (*idem*, 100). După primul război mondial, armata îi aduce pe tineri în orașele Vechiului Regat, unde deprind dansuri, cântece și jocuri noi.

Generațiile vârstnice ale Cornovei păstrează însă obiceiurile vechi, descântecele, hainele și sărbătorile cu care s-au deprins, calendarul vechi. Iar Cornova traversează în tensiune ani de devenire intensă pe care îi poate aduce mai aproape de înțelegere statul de vorbă cu Popa Zamă, un Creangă al locurilor și un alter ego cornovean al monografiștilor (dacă nu, cum înclin să cred, al lui Dimitrie Gusti).

Finalul articolului stabilește opoziția între privirea monografiștilor, la care specializarea se îmbină cu deschiderea prietenoasă către modurile de a trăi de pe întinsul țării și privirea „la rece”, căreia Cornova nu i se arată decât prin ce-i lipsește: „Iată Cornova celor care au trăit-o ca pe un prieten mai mare. Percepută doar senzorial, ea nu e decât un sat oarecare: insalubru, prea puțin confortabil și sărăcăcios, cu bătrâni bărboși ce poartă, ca și tinerii, haine de oraș, de cele mai multe ori zdrențuite; cu femei asemenea celor din mahalalele oricărui oraș mai mare; ai cărui locuitori sunt mai mult amețiți decât treji la vremea culesului, mai mult inactivi decât la lucru în cursul anului” (*idem*, 101). Toposul mezinului (Golopenția e unul din membrii cei mai tineri ai echipei, are 22 ani în clipa în care scrie etc.) se îmbină cu privirea lucidă și trează, care nu vrea să idealizeze, ci să înainteze în cunoștință de cauză, de la aparențe la fondul generator de conservări și schimbări al Cornovei.

Ce s-a filmat la Cornova reflectă textul acesta care pare a fi funcționat ca scenariu. O comparație atentă a textului cu filmul rămâne însă de făcut.

Cornova ca revelator al procesului de orășenizare în țările din estul Europei

Studiul *Aspecte ale procesului de orășenizare a satului Cornova*, publicat de Golopenția în „Arhiva” (1932a, 1-4), la rubrica *Arhiva monografică/Procese*, marchează trecerea la un alt mod de a privi și prezenta satul cercetat. Cornova nu mai e acum un sat pe care privirea obiectivă și inevitabil fragmentară a cercetătorului îl întregeste prin vibrația afectivă a tânărului care se împrietenește pe viață cu el, sau un sat pe care gândul cercetătorului îl alătură îndrăzneț spațiilor europene ori africane, ci *prilejul unui studiu de caz* consacrat problemei care-i permite lui Golopenția să înțeleagă mai adânc pulsarea cornoveană în timp și spațiu și să extragă învățăminte depășind un sat anume și privind procesul de urbanizare în care intraseră satele din estul Europei.

Modul în care este conceput articolul ne permite o comparație cu felul de a scrie sociologie pe care-l va preconiza ulterior autorul. Într-o scrisoare din 22 februarie 1936 adresată Ștefaniei Cristescu, care plănuia redactarea materialului cules la Șanț, Golopenția scria:

„Cu literatura [de specialitate, S.G.] zic să nu-ți faci prea multă bătaie de cap. În privința aceasta, contactul susținut cu materialul dă mult mai mult. Adeseori prea multă grijă de literatură duce la travestirea completă a faptelor prezentate. Cred că ai scoate maximum din materialul tău dacă ai căuta să redai icoana vieții magice a unui sat românesc de azi. O descriere întâi de toate, nu o analiză. Adică nu o confirmare a teoriilor actuale despre magie în cazul unui sat românesc. Aceasta, prea împănată de păsăreasca specialității, ar fi sortită să rămâie necitită. Descriere nu-nseamnă-n gândul meu tablou romanțat în genul *Șezătorii* lui Amzăr. Mi-o-nchipui bine clădită, cu toate subdiviziunile necesare. Însă cu un text bogat în citate. Materialul problemei tale e așa

de pitoresc. Proza dintre aceste citate mi-o închipui explicare și comentariu simplu. Confruntarea cu teoria contemporană în materie de magie ar fi s-o lași pentru o parte finală, care să fie un *aperçu* asupra temelor pe care le ridică magia cum mai subzistă în satele noastre românești (nu numai în Șanț), pentru lămurirea problemei magiei în genere. Capitolul acesta ar fi să fie savant. Celelalte, adică cel puțin $\frac{3}{4}$, trebuie să fie așa încât oricare om cu gustul cititului să se bucure citindu-l și să zică: «ian te uită ce lucruri minunate». Iar alții să zică, așa ca Ispirescu când a citit întâiul basm românesc publicat într-un ziar („Țeranul român”, cred), de Filimon: «Care va să zică și basmul nostru e de ceva». Iar specialiștii să zică: câtă știință neaparentă și nepretențioasă în acest comentariu! Cât despre capitolul teoretic, acolo-ți dovedești știința de teorie înaltă și informație științifică” (Golopenția, 1999, 191-192).

Fiind cea dintâi abordare la noi în țară a procesului de urbanizare⁶ și primul studiu consacrat de Golopenția realității românești prin prisma învățămintelor generale la care duce cercetarea ei, studiul acesta de debut procedează invers. El se deschide cu o primă parte teoretică și continuă cu descrierea atentă, în care citatele alătură verifcător reflecției cercetătorului gândurile în ecou ale informatorilor. De la început, textul e încadrat în efortul de cercetare comună prestat de colegii de campanie, în dialog bucuros cu ei:

„Prezentarea de față, care încearcă să înfăptuiască, pornind de la un fragment al vieții spirituale sătești, ceea ce dl. H.H. Stahl a realizat pornind de la forma de organizare: lămurirea ființării în timp a satelor românești prin limpezirea istoriei lor sociale și culturale – înfățișare individuală a unui fragment dintr-o operă colectivă – datorește multe sugestii și informații prețioase colegilor de la echipa artistică: domnișoarele Marcela Popa și Lena Constante” (Golopenția, 2002, 267).

Partea întâi e consacrată premiselor „cercetării vieții sociale prin studiul realității”. Sunt discutate aspectul structural și

aspectul dinamic al vieții sociale, opoziția gustiană între unități și procese și este abordată tehnica cunoașterii directe a trecutului, așa cum e atestat de prezent. Spre deosebire de științele naturii, științele sociale își abordează obiectul prin înțelegere, „oarecum dinăuntru în afară” (*idem*, 160), descoperind sistematic „semnificația obiectului cercetat printr-o pătrundere simpatetică, prin trăirea lui, iar nu numai [prin] o descriere și explicare prin raporturi de coexistență și de succesiune” (*idem*, 271). Golopenția scrie de pe acum, după întâlnirea formativă cu cercetarea de la Cornova, ceea ce va reformula în scrisoarea din 1936 citată mai sus:

„[...] cunoașterea vieții sociale trebuie să nu constea într-o convertire într-un sistem de concepte dinainte făurite și experimentare ulterioară pentru a vedea dacă faptul intră fără contradicții într-însul. Ci trebuie să fie o cuprindere activă a realității în semnele logice existente și o mlădiere a acestor semne după realitate prin exprimarea concomitentă a cât mai multe din trăsăturile ei. Greutățile potrivirii conceptelor după realitate și ale introducerii realității în concepte nu îndreptățesc câtuși de puțin înlocuirea realității sociale prin semnele cu care e exprimată” (*idem*, 270).

E interesantă, în discuția teoretică, referirea la sociologia lui Freyer (Golopenția publica de altfel, în același număr al „Arhivei”, o recenzie consacrată volumului *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft* al acestuia). Momentul cornovean îi permise lui Golopenția să aibă o viziune critică față de viziunea încă tradițional sistematică a sociologiei lui Freyer, ca „repertoriu de categorii sociologice situate istoric”. Reflecția la Cornova va acompania în surdină, la București și în Germania, confruntarea cu Freyer, viitorul conducător al tezei de doctorat a lui Golopenția.

Partea a doua urmărește „trecutul comprimat în prezent”, examinând pe rând variațiile în timp ale icoanelor, țesăturilor, arhitecturii și mobilierului, costumului,

muzicii și dansului la Cornova. Scopul avut în vedere prin așezarea în timp a diferitelor tipuri de icoane, țesături etc. este deblocarea prezentului precipitat spre orășenizare al satului:

„Datând obiectivările cu ajutorul unui recensământ amănunțit al informațiilor prietoare la ele și situând apoi – cu toată aproximația pe care structura complexă a oricărei unități sociale, cu novatorii și întârzierii ei, o impune –, tipurile obținute la locul lor în trecut, aplicând adică tehnica de lucru descrisă a cercetărilor consacrate trecutului unității, conturăm cel puțin câteva aspecte ale istoriei Cornovei. Realizăm astfel și o deblocare a prezentului de supraviețuire, obținând icoana exactă a trăsăturilor proprii exclusiv înfățișării ei actuale, punct de plecare în studierea orășenizării lui” (*idem*, 278).

Comparând Cornova, în care numărul mazililor este aproape egal cu cel al țărănilor, cu câteva tipuri distincte de sate apropiate ale regiunii (Bularda, sat boieresc locuit de țărani dezrobiți, împrumătăriți prin reforma țarului Alexandru al II-lea, și stăpânind între 1 și 2,5 desiatine de pământ; Hârbovăț, sat mănăstiresc de țărani împrumătăriți după 1878, cu între 1,5 și 6 desiatine de pământ; Năpădeni, sat de mazili bogăți, stăpânind în medie 10 desiatine de pământ), Golopenția constată ritmuri diferite ale orășenizării. În Bularda și Hârbovăț, „procesul de orășenizare este mult mai puțin înaintat decât la Cornova ori la Năpădeni, iar viața satului mult mai omogenă” (*idem*, 287).

Partea a treia este consacrată desprinderii „feliei” orășenizare din procesul social în care este cuprinsă, cu dispunerea în etape și făgașe a procesului:

„Ceea ce urmează să fie înfăptuit, odată atins acest punct al cercetării, capăt al pregătirilor, e redarea procesului de orășenizare a Cornovei, lăsând să se desfășoare din nou, în gând, tot cursul lui. Cunoașterea până în amănunțimi a înfățișării ei actuale, rod al trecutului, îi îngăduie cercetătorului să atri-

buie întâmplărilor și formelor trecute cunoscute sensul și virtualitățile imanente lor, pe când erau încă în stare născândă, pe care o reclamă această întreprindere” (*idem*, 288).

Ceea ce constată Golopenția în urma analizei este lipsa de omogenitate a orășenizării cornovene:

„În afara costumului, a dansurilor și a cântecelor, care sunt pe de-a-ntregul orășenești [...], satul nu e prea vizibil schimbat în înfățișarea lui totală exterioară. Procesul de înlocuire a vechilor reprezentări și obiectivări pe planul valorii științifice, religioase, economice etc., a limbii, deși intens, se produce printr-o desprindere lentă de care nici chiar cei în care se produce nu și dau seama decât când e demult împlinită” (*idem*, 293).

Cercetarea este datoare să examineze pricinile acestor diferențe, care privesc atât rezultatele, cât și cauzele diferitelor schimbări cuprinse sub numele de orășenizare și care par a rezulta dintr-o selecție conformă cu cerințe adânci ale vieții cornovenilor:

„Care e pricina orășenizării hotărâte și complete a costumului, a dansurilor și a muzicii, pe când în cazul celorlalte obiectivări: al icoanelor și al țesăturilor, de pildă, schimbările par a proveni mai mult din presiuni externe, datorindu-se faptului că nu se mai ofereau tipurile vechi sau că deveniseră mult mai accesibile mijloacele pentru înfăptuirea unor tipuri noi [...] Exteriorizările vieții religioase, de pildă, apar aproape neschimbate, iar numărul descântecelor și răspândirea vrăjilor e mult mai mare decât în alte sate de înfățișare mult mai bătrânească. Are loc, fără îndoială, o selecție a formelor oferite de oraș după utilitatea pe care o prezintă pentru soluționarea problemelor vieții satului” (*idem*, 294).

Situarea tipurilor temporale de obiectivări artistice în cadrul vieții sociale de ansamblu (cu influența exercitată asupra satului de Odessa, Chișinău, Călărași și Vlad în peisajul general al unei extinderi a agriculturii și a bunăstării) nu e suficientă

pentru *înțelegerea* procesului. Spre a ajunge la ea, cercetătorul trebuie să încerce „a se transpune în viețuirea locuitorilor Cornovei, pentru a trăi formula după care e centrată” (*idem*, 294):

„Lămurirea înfățișării particulare a suprapunerii de forme urbane, a răspândirii ei inegale pe planurile vieții sociale, în Cornova și în cele câteva așezări mazilești din regiune, pare a nu ne-o putea da însă decât structura sufletească a oamenilor de acolo, așa cum o putem intui din fapte și din vorbe” (*idem*, 293-294).

Răspunsul la care ajunge Golopenția este că sunt selectate acele aspecte ale vieții orășenești care permit abordarea de către fiecare, în conformitate cu poziția pe care o ocupă, a marii teme de viață a Cornovei: aceea a ierarhizării pe stări a locuitorilor. Rezultanta este, am putea spune, o ciulean-dră a înnoirilor:

„Începutul de neluare în seamă a distanțelor sociale tradiționale dintre membrii deosebitelor stări sociale, respectate timp de veacuri ca ceva în firea lucrurilor, așa cum le acceptă pe deplin, și astăzi, țărani bătrâni, ce s-a produs prin egalarea și întrecerea nivelului de viață al dvorenilor, respectiv al maziștilor de către îmbogățiiții epocii începutului intrării în ritmul comerțului mondial și a înlocuirii complete a proprietății devălmașe cu cea individuală, a atras după sine o întrecere aprigă pe planul îmbrăcămînții și în genere pe cel al tuturor aspectelor sărbătorești ale vieții rurale. Îmbogățirea progresivă a întregului sat a făcut însă ca părtașii tuturor stărilor să accepte aceste planuri drept teren de bătălie în lupta dusă, de unii: pentru egalarea sus-pusului, de ceilalți: pentru înlăturarea știrbirilor aduse întâietății lor. Astfel orice înnoire se difuza în decursul unui interval tot mai scurt din treaptă în treaptă pe întreaga lungime a scării sociale” (*idem*, 295).

În paralel cu orășenizarea, ca rezultat al ei, concepția despre viață a cornovenilor traversează la rândul ei mutații de adâncime:

„Pe lângă această treptată autonomizare a forțelor orășenești pe planul costumului, al dansului, al «purtărilor», e în curs, mai ales de la război încoace, prin școală și armată, un proces prin care se zămislește un nou fel de a valorifica, de a-și trăi viața. Structura sufletească tradițională, cu valorile prea puțin diferențiate, supusă obiceiului, se mai găsește, cu destule spărturi, la bătrâni, strâns înmănunchiați prin opoziția împotriva calendarului nou. La cei tineri, în schimb, cu cunoștințe cărturărești tocmai destule pentru a se crede mai presus de credințele din bătrâni «falșe tăte» și de lucrurile din vechi [...] și prea puține pentru a-și încheia un fel de a privi viața, lipsa unei structuri unitare a vieții sufletești atrage după sine un scepticism desăvârșit” (*idem*, 296-297).

Partea a patra și ultimă fixează concluziile cercetării. Întreg sud-estul rural european trece de la formele și atitudinile tradiționale la cele „comune civilizației cercului cultural european-american”. Procesul se declanșase la Cornova, încă în cursul secolului al XIX-lea. Viziunea romantică a culturii țăărănești ca expresie a „sufletului poporului” nu rezistă privirii atente a realității. În satele românești se consumau, de altfel, de secole scrieri bizantine (întâmplările lui Arghir, Alexandria etc.) și nu se mai trăia demult în autarhie economică sau culturală:

„Procesul de adoptare a formelor orășenești e în curs din toată vremea; s-a accelerat doar vertiginos acum, datorită puterii de expansiune a economiei capitaliste. Astfel Cornova e bine românească, cu toată înfățișarea prea puțin amintitoare de «satul românesc» a conversației curente a locuitorilor ei, așa cum sunt românești satele cu aproape aceeași înfățișare din jurul orașelor și cum vor fi românești și pe mai departe chiar și satele din munții Banatului, de pildă, când, după 30-40 de ani, vor ajunge să o aibă și ele” (*idem*, 298).

Cercul analizei s-a încheiat, orășenizarea progresivă nu e o bizarerie cornoveană, ci orizontul care se deschide în fața satelor; din România ca de oriunde, ea poate fi pre-

văzută cu relativă precizie (cea din Banatul montan, din care provenea Golopenția și pe care îl cunoștea dinăuntru, fiind, de pildă, apropiată). Ceea ce va fi de fiecare diferit este tipul de interacțiune în care va intra urbanizarea cu formele de viață tradițională și cu temele dominante ale vieții sociale într-un loc sau altul.

Articolul acesta, în care descrierea, înțelegerea și elaborarea unei metode de abordare a proceselor sociale se îmbină armonios, e datorat unei întâlniri de excepție, într-un moment de excepție (al începutului, al inițierii ca sociolog), cu un sat aflat în plină și clară tranziție.

Cornova, un prieten pe viață

Eseul *Un sat basarabean* s-a născut din retopirea celor două texte anterioare scrise de Golopenția în urma experienței acumulate în campania monografică din 1931 – a textului tip „jurnal sociologic” intitulat *Cornova – satul ultimei campanii monografice* cu studiul *Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova*.

Fuziunea din care a rezultat *Un sat basarabean* s-a produs în perioada 1933-1936 (mai degrabă spre începutul ei) când, aflat la studii în Germania, departe de țară și de monografia, Golopenția adâncește prin reflecție experiența lui de teren. O semnalează, alături de detalii stilistice care topesc în pasta redactării notații ce reapar în manuscrisul *Îndreptarului pentru tineret* la care știm că Golopenția lucra în această perioadă, pasaje explicite, cum sunt următoarele:

„Cred și știu că mulți dintre cei ce au lucrat în cercetările monografice au prieten astfel un sat, o problemă. În privința mea îmi amintesc câtă trudă îndărătnică mi-am dat în jumătatea a doua a anului 1931 ca să pricep Cornova, satul întâiei mele campanii monografice. De când am simțit că o știu cât poate fi știută, mi-a

rămas prieten, cu care pot sta de vorbă în amintire cum stau de vorbă cu amintirea oamenilor vii pe care i-am apropiat. Întors la București după o ședere de câteva luni în această Cornovă și gătindu-mă să mă întorc din nou într-însa, s-o văd cum e când cade bruma, am simțit că-i datorez o apologie, ca unei ființe de seamă ce mi-a îngăduit să mă apropiu de ea.

Am încheiat atunci mișcat un tablou pentru care, îmi dau seama azi, căutam negăsindu-i alexandrinii slăvitori. După alte drumuri de iarnă, am zis să-ntregesc și-ndrept acest tablou, ieșit în două foiletoane ale *Curentului*, cât îmi stă-n puțință. Acest omagiu adus satului prieten ar fi fost să iasă în *Boabe de grâu*. Felurite îndatoriri noi, apoi plecarea din țară m-au împiedicat să duc la capăt gândul” (Golopenția, 2000, 453).

De data aceasta, atenția lui Golopenția se îndreaptă nu către latura științifică a cercetărilor monografice, ci către viața monografiștilor cu satele și instituțiile țărănești pe care le cercetează. Stimulată de dor, reflecția se orientează spre experiența pe care publicațiile Școlii de sociologie nu o pot prezenta direct. Miezul rodului unei cercetări de teren nu poate fi spus de sociolog, în măsura în care el e constituit de latura tainic înnoitoare și stimulative a întâlnirii acute și atente cu un sat anume. Pentru această întâlnire, Golopenția va folosi, aici ca și în multe alte texte, metaforele modulate ale iubirii sau prieteniei. Satul nu este numai o structură socială, așa cum problemele abordate de sociolog nu sunt numai structuri intelectuale. Satul, problemele cercetate sunt prieteni virtuali pe care ni-i apropiem prin trudă și respect, cu care ne descoperim afinități (legate, în cazul lui Golopenția și al Cornovei, de deschiderea spre orășenizare, din alte rațiuni, a satelor bănățene pe care le cunoaște din copilărie), cărora le datorăm recunoștință atunci când ni se deschid. Literatura dă astfel orizont textului sociologic, care nu are cum articula sociologia ca opțiune existențială:

„În timp ce inventariau documentele privitoare la partea sau aspectul din viața satului cu cercetarea căruia fuseseră însărcinați, cei cu sânge de cercetător duceau o luptă, adeseori neștiută nici de ei, plină de peripeții, cu satul în întregul lui, cu satul ființă și el, și de necuprins. Cred că precizez o experiență a multora dintre noi asemuind străduințele de felul acesta cu cele pe care le depunem când ne e să câștigăm pe cineva care ne atrage. Pentru soiul de oameni, caracterizat cu stângăcie spunând că ar fi făcuți parcă pentru cercetări, câte un sat, sau o anume rânduială a vieții românești [...] au vino-ncoace de la început. [...] Un sat anume, odată ce se văd într-însul, un fel de a fi, odată ce i-au luat urmele, devin pentru cei de soiul acesta țel de năzuințe, pândit cu sfială și împresurat pas cu pas, luat în stăpânire cu duioșie recunoscătoare. Ținta râvnită a încercaților de acest fel e de a răzbi în miezul ființării satului, a rânduiei de viață a anumitor ținuturi de munte, a întrevădea chiar firea lor. Aproximarea ei face din satul sau rânduiala de viață pricepută un prieten, ca tot omul de preț care ni s-a deschis.

În lupta aceasta, izbânda e decisă de pe urma a zeci și sute de umblări în lung și-n lat a satului și a ținutului în zori, la amiază, în amurg, a vorbitului cu mai fiecare-n zi cu soare sau cu vremeială, cu necaz sau voie bună, după ce, pe cât se poate, au fost văzute din cât se poate de multe locuri. Convorbirile cu membrii cercetării, cu ochii lor deprinși să prindă problema lor specială, observațiile lor multiplică considerabil fațetele minții celui pornit să cucerească satul întreg. Peripețiile acestei lupte sentimentale sunt tonicul, catalizatorul cercetării de detaliu, precise, după program. Rodul ei, aprehensiunea întregului sat e fundalul pe care poate fi profilat în dimensiunile firești rezultatul cercetării speciale. Ea îi dă căldură înfățișării acestei cercetări speciale. Și ea rămâne în urmă adevărat tovarăș de viață, ca amintirea unui om a cărui iubire te-a umplut cândva” (Golopenția, 2000, 452).

Relația plină cu satul făptură vie e singura care permite sociologului, atunci când acceptă riscurile legate de abandonarea pe o clipă a disciplinei proprii, să spună orășeanului oscilând între cele două atitudini

aparent eterogene, și ambele deopotrivă împrumutate mecanic, ale modernismului sau tradiționalismului, ce este și cum pulsează între nou și străvechi satul românesc.

Înnoirea sensibilității și împospătarea capacității de elan precis, prin adâncirea a ceea ce realitatea românească, întâlnită major, iar nu eludată prin indiferență, abstracție sau obișnuințe intelectuale, are de dăruit, acesta pare a fi rostul pe care Golopenția se străduia să-l exprime revenind, pentru o clipă, la literatură (scrisa pe atunci și un roman, de altfel). Căci cifrele nu au cum amuți intuițiile, prezentul ascunde în cochilia lui vobletele trecutului, satul poate fi, pentru cel care îl percepe, prilejul unei mari iubiri.

De la întâlnirea în 1931 cu Cornova și, în campanie, cu Ștefania Cristescu și până la moartea lui în închisoare în septembrie 1951 aveau să treacă exact 20 de ani. În cursul acestora, satul cercetării dintâi avea să revină nu o dată în gândurile și proiectele lui Golopenția. El a fost de bună seamă avut în vedere ca termen de comparație în cursul anchetei efectuate pentru identificarea românilor de la est de Bug, între 1941 și 1944.

O monografie sumară a Cornovei: Ștefania Cristescu, Anton Golopenția și Mihai Pop

În vara anului 1938, Golopenția își caută un proiect de lucru. Perioada este tulbure, monografiștii s-au înscris de acum într-o competiție strânsă și temătoare, pe care o explică în parte sfârșitul adolescenței, cu intrarea în etapa adultă a vieții lor profesionale, dar și puținătatea posturilor și caracterul limitat al perspectivelor. Într-o scrisoare adresată profesorului Gusti, Golopenția îi prezintă câteva dintre proiectele care îl atrag. Între ele se află proiectul colectiv al unei *monografii sumare* a Cornovei. Reproduc în cele ce urmează

fragmentul care ne interesează dintr-o scrisoare trimisă de Golopenția lui Gusti la 30 iunie 1938, care urmează să apară în vol. III al *Rapsodiei epistolare*:

„Stimate Domnule Profesor,
[...]

Nu știu încă ce doriți să fac vara aceasta.

Stahl mi-a propus succesiv monografia Cornovei, conducerea de la București a unei anchete cu Echipele, colaborarea la Drăguș și Nerej, o monografie de ținut în Năsăud, în Făgăraș. Herseni m-a chemat să fac un studiu de procese la Drăguș adăugând că, la nevoie, îl poate face și el. Mi-ați spus să studiez Țara Oltului, dar Herseni a angajat un geograf și pe părintele Meteș⁷ să înfățișeze, în volumul Drăguș, Țara Oltului.

După zile de discuție, am ajuns să nu mai știu ce am de făcut. Nu se cade să fac cercetări de capul meu, dar nici nu am o misiune precisă. E nevoie să știu dorințele Dv. Sau să văd ce încuviințați din diversele planuri pe care le-am făurit lunile din urmă. O monografie redusă ca dimensiuni a Cornovei cu Pop⁸ (care, de dragul ei, ar fi renunțat la o lună de Cehoslovacia) și Ștefania Cristescu. Studiul unei regiuni care pune probleme administrației: Munții Apuseni, Maramureșul, Bihorul, Hunedoara, spre a înfățișa situația într-o serie de hărți (meserii anexe, raza târgurilor etc.). Ar fi un fel de experiment în vederea capitolelor sociologice propriu-zise ale Hărții sociologice a României⁹. O anchetă cu toate echipele pe tot întinsul țării pentru a stabili ținuturile naturale, satele de meșteșugari (găzari, olari, negustori de ceară, piei de porc, lemnărie etc.). Ori câteva studii pentru „Sociologie”, „Arhiva” și volumul de tipuri de sate; comerț ambulant la Cornova, sate de contact între români și sași, unguri și români. [...]

Anton Golopenția”

Cu o zi înainte, pe 29 iunie 1938, Golopenția îi scrisese în același sens Ștefaniei Cristescu:

„Aci începe să prindă contur misiunea mea din vara aceasta. Profesorul zice să nu mă duc la Căian. Aș fi mai util lucrând în vederea Congresului. Dar Drăgușul urmează

să fie îngrijit de Herseni, Nerejul de Stahl. Și fiecare din ei ar vrea să-l ajut, dar n-ar vrea să-i reduc meritul. Așa că-mi caută amândoi probleme noi: o anchetă de organizat de la București, o monografie a întregului județ Făgăraș, redactarea Cornovei. Ancheta m-ar pune în conflict cu Neamțu, monografia de județ e irealizabilă în timpul disponibil. Așa că e probabil să rămân cu Cornova. Mihai Pop m-a întărit în gândul acesta, arătându-se bucuros să vie. Cred că nici ție nu ți-e dezagreabilă Cornova Avizucăi. S-ar putea să fiu dar pornit de Profesor, încă din ziua de 7, la Cornova. Hotărârea se va lua azi după-masă” (Golopenția, 2010, 501).

Ulterior, Golopenția va examina, la îndemnul Profesorului, și posibilitatea unei monografii de ținut centrate pe Năsăud și va pleca în recunoaștere, în iulie 1938, atât la Cornova, cât și la Șanț (vezi scrisoarea lui din 1 august 1938 către Ștefania Cristescu, cuprinsă în *Rapsodia epistolară*, II, p. 504). În cele din urmă, în vederea Congresului, Golopenția va porni lucrul la *60 de sate românești*, care va apărea însă abia în anul 1942 (pe de o parte, deoarece conducând Direcția Publicațiilor, Golopenția acordă întâietate proiectelor care-i sunt înaintate; pe de altă parte, întrucât al XIV-lea Congres al Sociologilor fusese amânat o dată cu începerea războiului).

O „monografie redusă ca dimensiuni” era, în gândul lui Golopenția, o *monografie sumară* a Cornovei. Ștefania Cristescu studiase temeinic descântatul cornovean, ca enclavă imaginară mai degrabă decât practică obișnuită în viața de zi cu zi. Mihai Pop se concentrase asupra problemelor de bilingvism (insistând asupra influenței limbii ruse) și, derivând în parte din el, asupra jocului lingvistic. Golopenția situa ansamblul constatărilor monografice ale colegilor lui într-un proces de urbanizare pe care Cornova îl atesta în mod exemplar.

În vederea acestui proiect, care nu s-a realizat, Ștefania Cristescu și-a pus la punct materialul de descânțete (publicat postum în două ediții succesive) spre a redacta

partea care-i revenea din monografia Cornovei.

Ca studiu special, Golopenția propunea o cercetare a comerțului ambulant în care gândul revine, poate, la studiul picturii religioase amintit anterior, înaintând însă de acum către problema vitală a surselor secundare de trai în satele în care agricultura nu mai asigură deplin existența locuitorilor.

Cornova, un sat tipic în ansamblul satelor românești

Într-un *Referat asupra organizării cercetării monografice a țării de Institutul de Cercetări Sociale al României* înaintat profesorului Gusti la 4 decembrie 1938 (care urmează să apară în *Rapsodia epistolară*, vol. III), Golopenția scria:

„Pentru a duce la capăt în patru ani opera de inventariere sociologică a satelor românești, pot fi urmate două căi:

- 1) a studiului monografic sumar al fiecărui sat;
- 2) a studiului monografic amănunțit a câte unui sat reprezentativ de fiecare regiune rurală.

Calea întâi deschide perspectiva unei inventarieri complete. Urmând-o, se pot înregistra chiar și deosebirile dintre satele vecine. Dificultățile pe care le întâmpină această procedură sunt atât de ordin calitativ, cât și de ordin pecuniar. Cum, în acest caz, urmează să se facă câte 3.250 (respectiv 3.750) monografii pe an, e inevitabil ca ele să fie date în mare măsură pe seama preoților, a învățătorilor și a Echipierilor Serviciului Social. Întocmirea acestor monografii va contribui desigur foarte mult la formarea acestor funcționari sătești și tineri. Dar monografiile obținute vor fi inevitabil lucrări de începător și de amator. În marea majoritate a cazurilor, ele vor fi alcătuite dintr-o înșiruire searbădă de date și tradiții istorice necontrolate și dintr-un comentariu de statistici demografice. De cele mai multe ori va lipsi din ele tocmai ce interesează: situația economică, viața culturală, problemele locale și regionale, starea sanitară.

Dificultatea de ordin pecuniar consistă în suma pe care ar reclama-o punerea în valoare a acestei munci. Tipărirea a 3.250 de pagini în mijlocie și 2 planșe, reclamă, la tirajul de 2.000 exemplare fiecare, suma de 55 milioane. Cum costul de 220 milioane al monografiei sumare a celor 15.000 sate depășește utilitatea pe care ar putea-o avea ele, date fiind condițiile în care pot fi întocmite, pare a fi necesar recursul și la calea cealaltă, pomenită mai sus.

Satele țării pot fi cunoscute și studiind numai câte un sat de fiecare regiune rurală a țării. Procedura aceasta lămurește stările dintr-un grup de sate prin analiza satului tipic pentru acest grup. Ea are neajunsul de a nu surprinde individualitatea fiecărui sat. Neajunsul acesta poate fi, e drept, atenuat considerabil prin distingerea trăsăturilor individuale ale satului studiat de cele tipice, cu ajutorul unui studiu sumar al fiecărui sat al regiunii respective. Avantajul mare al acestei căi îl constituie faptul că restrânge considerabil numărul satelor de studiat pentru atingerea aceluiași scop. Ea îngăduie studierea lor de specialiști, realizarea de cercetări, ce să lămurească cauze și să evidențieze remedii. Procedura aceasta ar reclama aproximativ 150 monografii de 300-400 pagini (la tirajul de 2.000 exemplare monografia, tipărirea revine la 25 milioane lei).

Cercetările monografice ale Institutului Social Român au fost făcute în vederea unei atari inventarieri prin cazuri reprezentative a satelor țării. Drăgușul este tipic pentru întreaga Țara Oltului, Nerejul pentru întreaga Vrance, Cornova pentru satele din Codru, Șanțu pentru satele grănicerești din Năsăud. Institutele regionale au procedat la fel: Institutul Social din Banat a studiat întâi două sate din șesul Timișoarei, apoi unul din regiunea sârbizată a Clisurii, apoi altul din vecinătatea unui centru industrial; Institutul din Basarabia a studiat întâi sate mazilești din centrul provinciei, apoi un sat din

Tighina, anul acesta altul de răzeși agricoli din Soroca. Atât conducătorii Institutului de la Timișoara, cât și conducătorii celui de la Chișinău socotesc să poată înfățișa, prin monografiile a 8-12 sate bine alese, toate regiunile rurale ale ținuturilor lor.

Institutul de Cercetări Sociale ar putea utiliza amândouă aceste procedee.

În acest scop Institutele regionale și câteva Echipe de cercetători, conduse de Institutul de Cercetări Sociale central ar fi să lucreze în cadrul unui plan de înfățișare a țării prin 150 monografii de sate tipice întregite de tabloul sumar al regiunii pe care o reprezintă. Rezultatul cercetărilor lor ar alcătui seria A a colecției Sociologia României (volumele de 400 pagini în medie¹⁰). Proiectul de buget prezentat prevede tipărirea a zece astfel de monografii în anul 1939. În cei trei următori, numărul acesta ar urma să fie considerabil sporit, așa încât după patru ani să fie completat totalul de 150.

Căminele culturale, dimpotrivă, și Echipele ar urma să întocmească, potrivit unor chestionare și instrucțiuni primite de la centru, monografii de dimensiuni reduse ale satelor în care activează. Din acestea ar fi să fie publicate anual, în broșuri de 32 pagini în medie, cele mai bune. Pentru anul 1939 proiectul de buget prevede tipărirea a 50 de astfel de monografii în seria B a colecției Sociologia României.

Acestor monografii de sate tipice pentru regiunile rurale ale țării ar urma să le fie adăugite cu timpul monografiile acestor regiuni”.

Nici acest proiect nu a ajuns să fie realizat. El arată însă că, după obicei, Golopenția păstra în amintire și în planuri imaginea Cornovei ca sat tipic a cărui cunoaștere sociologică urma să fie continuată în timp.

Note

¹ Textul de față a fost prezentat, pe data de 13 octombrie 2011, la Muzeul Țăranului Român în cadrul Conferințelor „Mircea Vulcănescu”.

² Mazilii (investiții pentru merite personale) reprezentau la origine un grad mijlociu în

ierarhia categoriilor sociale din Basarabia, între dvoreni (cu slujbe la stat) și *grajdani* (preoți) sau țărani (clăcași), cărora li se adăugau *mescianinii* (veniți de la oraș la țară) și *christianii* (țărani ruși veniți în sat din altă gubernie). În momentul campaniei mo-

nografice de la Cornova, mazilii absorbisera dvoreni și grajdani și se opuneau țăranilor care încorporaseră restul categoriilor sociale.

³ Lui Piotr Arkadievi Stolîpin (1862-1911), prim-ministru și ministru de Interne al Rusiei (1906-1911), i se datorează o serie de reforme social-economice și politice (reforma agrară, reforma învățământului și reforma legislativă).

⁴ În text, *pentru*.

⁵ Golopenția va prezenta acest fenomen în studiul său *Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova* (Arhiva, 1932, X, 1-4, 544-572).

⁶ Aspectul acesta, asupra căruia nu insist aici, a fost pus în lumină de H.H. Stahl în volumul *Amintiri și gânduri...* (1981) și de Maria Larionescu în *Strategia „supraviețuirilor” în cercetarea schimbării sociale rurale. Depășirea unor clișee teoretice* (1995).

⁷ Istoricul Ștefan Meteș (1886/1887-1977), membru al Academiei Române (1919), a condus Arhivele Statului din Cluj (1922-1947) și a publicat studii de istorie socială și de

istoria bisericii (*Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria; Păstorii ardeleni în Principatele Române; Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII-XIX*). A fost arestat de autoritățile comuniste și deținut în închisoarea de la Sighet între 1950 și 1955.

⁸ În perioada 1929-1934, Mihai Pop (1907-2001), care se specializa în slavistică la Praga, Bonn și Varșovia, revenea în țară pe timpul verii spre a participa la campaniile monografice. Planul privind Cornova nu se va realiza. În 1939, el va conduce însă, alături de Golopenția, ancheta Dâmbovic, devenind ulterior Director al Institutului de (Etnografie și) Folclor din București.

⁹ Golopenția va publica, doi ani mai târziu, articolul *Harta sociologică a Olteniei. Este cu puțință o inventariere cartografică a stărilor și problemelor Ținutului Olt?* (Vatra, 1940, VI, 11, 2; republicat în Golopenția, *Opere* II, 219-221).

¹⁰ În text, în mijlocie.

Bibliografie

Bădina, O. (ed.) (1997) *Cornova – un sat de mazili*. București: Economică.

Cristescu, Ș. (1984) *Descânțele din Cornova-Basarabia*. (Volum editat, introducere și note de Sanda Golopenția-Eretescu), Providence: Hiatus.

Cristescu, Ș. (2003) *Descântatul în Cornova-Basarabia*. (Volum editat, introducere și note de Sanda Golopenția. Ediția a doua revăzută și adăugită.), București: Paideia.

Golopenția, A. (1931) Cornova – Satul ultimei campanii monografice, în *Curentul*, IV, 1361 (10 noiembrie), 1, 2 și 1363 (12 noiembrie), 1, 2 (Republicat în A. G., (2002), 97-101).

Golopenția, A. (1932a) Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova, în *Arhiva*, X, 1-4, 544-572 (cu 9 p. de planșe la sfârșitul studiului).

Golopenția, A. (1932b) Hans Freyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft (Sociologia ca știință a realității); Einleitung in die Soziologie (Introducere în sociologie), în *Arhiva*, X, 1-4, 729-739.

Golopenția, A. (1932c) *Un sat basarabean – Cornova* (film; scenariu: H.H. Stahl și A. Golopenția; imagine: Tudor Posmantir).

Golopenția, A. (1936) Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie, *Inaugural-Dissertation genehmigt von der philologisch-historischen Klasse des Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig vorgelegt von Anton Golopenția aus Prigor (Caraș)*, Rumänien. Brașov: Buchdruckerei Johann Göts Sohn.

Golopenția, A. (1940) Harta sociologică a Olteniei. Este cu puțință o inventariere cartografică a stărilor și problemelor Ținutului Olt?, în *Vatra*, VI, 11, 2.

Golopenția, A. și Georgescu, D. C. (1942-1943) *60 de sate românești. Anchetă sociologică condusă de ...*, I (*Populația*); II (*Situația economică*); IV (*Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*); V (*Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe*). București: Institutul de Științe Sociale al României.

Golopenția, A. și Pop, M. (1942) *Dâmbovicul, o plasă din sudul județului Argeș. Câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939 sub conducerea lui Mihai Pop și Anton Golopenția*. București: Institutul de Științe Sociale al României (extras din *Sociologie Românească* (1942), IV, 7-12, 413-429).

- Golopenția, A. (1999) *Ceasul misiunilor reale*. Ediție îngrijită, introducere și note de Ștefania Golopenția, București: Fundației Culturale Române.
- Golopenția, A. (2000) Un sat basarabean, în S. Golopenția-Eretescu, 2000, 452-460.
- Golopenția, A. (2002) *Opere complete I. Sociologie*. (Ediție alcătuită și adnotată de prof. dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de prof. dr. Ștefan Costea.). București: Enciclopedică.
- Golopenția, A. (2004) *Rapsodia epistolară*. (Scrisori primite și trimise de A. Golopenția.). vol. I (1923-1950, Ion Adameșteanu–Nina Crainic), București: Albatros.
- Golopenția, A. (2006) *Românii de la est de Bug*, vol. I-II (Volume editate cu Introducere, note și comentarii de Prof. Dr. Sanda Golopenția), București: Enciclopedică.
- Golopenția, A. (2010) *Rapsodia epistolară*. (Scrisori primite și trimise de A. Golopenția). vol. II. (1932-1950, Ștefania Cristescu-Golopenția), București: Enciclopedică.
- Golopenția-Eretescu, S. (2000) Literatura experienței de teren, în V. Șoimaru (coord.), *Cornova*. Chișinău: Museum 451-460.
- Larionescu, Maria. (1995) Strategia „supraviețuirilor” în cercetarea schimbării sociale rurale. Depășirea unor clișee teoretice, în Ștefan Costea (ed.), *Anton Golopenția – Restituirii*, București: „Ararat”, 1995, 108-121.
- Pop, Mihai (1932) Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova, în *Arhiva*, X, 1-4.
- Stahl, Henri H. (1981) *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor socio-logice”*. București: Minerva.
- Șoimaru, V. (coord.) (2000) *Cornova*. Chișinău: Museum.

Primit la redacție: noiembrie, 2011